

800 berättelser ur Åbo stads historia

1600-TALET, 1700-TALET

TULLSTAKETET RUNT ÅBO

02.04.2026 | EDITOR | LÄMNA EN KOMMENTAR

I det svenska riket följde man alltsedan 1500-talet en merkantilistisk ekonomisk politik, vilket innebar noggrann reglering från kronans sida. Riket behövde pengar till krigföringen och därför infördes nya skatter gång på gång under 1600-talet. En av dem var lilla tullen, som kom 1622 och erlades för produkter som skulle säljas i staden. Kronans väl krävde att tullstaket byggdes omkring städerna. Även Åbo omgavs efter nämnda år av ett tullstaket med tullportar och tullstugor. Det var borgarnas skyldighet att bygga och underhålla staketet, och varje borgare svarade för ett eget avsnitt. Tullavgifterna uppbars av tullförmännen, tullinspektörerna, tullskrivarna och tullmännen. Tullstaketet blev onödigt först år 1808 då lilla tullen avskaffades.

*

Staketets struktur varierade beroende på terrängens form. Staketet på vissa ställen kallades *stadsgraven*, vilket ger en bra beskrivning av utseendet. På en del ställen var staketet byggt av plankor, på andra av stockar. På bergiga backar radade man stenar till grund för trästaketet. Någon stadsmur var tullstaketet alltså inte. Att bygga tullstaketet krävde många år, eftersom borgarna var ovilliga att fullgöra denna skyldighet. Den som försummade sin skyldighet straffades. Till exempel borgaren Erik Nukaris änka Elin Persdotter hade underlåtit att reparera sitt staketavsnitt men lovade göra det före följande inspektion, och hon förpliktigades därtill vid äventyr av straff.

Vid äventyr av straff fick man inte passera tullstaketet någon annanstans än genom de särskilda tullportarna. Sådana fanns vid Fägatan eller nuvarande Nylandstull, därifrån det gick en väg till Nyland och Karelen, samt på nuvarande akademiska Heses plats vid Tavastgatan, varifrån vägen ledde till Tavastland, och på nuvarande Hotell Helmis plats vid Aningaisgatan, varifrån man tog sig till Satakunda och Österbotten. Införseln av produkter till staden övervakades dessutom av lilla tullen i Multavieru vid åstranden och av stora sjötullen vid Slottsbommen.

Vid tullportarna fanns också vaktorn. Ett rättsfall berättar nämligen att Petter Jessenhausens dräng Matts Mattsson år 1639 arbetade med ett tullstaketbygge nära tornet vid lilla tullens bom. Hans Byggmästare fällde ned ett järnspett från tornet efter att först ha ropat en varning åt dem som fanns nedanför. Ovetande om detta fick drängen Matts spettet i huvudet. Fallet ansågs som en ren olyckshändelse och mannen höll också på att tillfriskna.

Gamla tullstaketsgrunder i Åbo på Ryssbacken, det vill säga Universitetsbacken. När bilden togs stod fotografen på den sida av staketet som hörde till S:t Karins; han befann sig alltså på landsbygden. Tullstaketet var en gräns mellan landet och staden. Staketet innebar också att olika lagar och privilegier gällde på olika sidor. Kyrkan stod i varje fall mitt i byn även i staden. Museiverket.

De smitare och tjuvar som försökte smyga sig in i staden förbi tullen orsakade ständigt skador på tullstaketet. Tullmännen bevakade visserligen staketet, men det fanns alltid de som bröt loss plankor. Även vid tullportarna förekom det problem, för en del av dem som kom till staden kunde rida förbi i full galopp eller så misstänktes tullmännen för att ha tagit mutor.

*

Tull skulle betalas för alla produkter som infördes i staden för att säljas. Om en bondmora från Pargas ville ta in till exempel ägg och stickstrumpor och sälja dem i staden måste hon betala tull vid tullporten. Pigan Brita Larsdotter handlade enligt reglerna då hon vid porten förtullade 44 alnar lärft som hon ville sälja i staden. Borgarhustrun Anna Mattsdotter däremot tog sig in i staden på kvällen klockan nio via Aningais tullport med fyra getabockar som hon inte förtullade. Tullmännen hade inte lagt märke till henne i kvällsmörkret. Eftersom hustrun bröt mot tullreglementet för första gången beslagtogs hälften av bockarna.

Alla förtullade produkter skulle utbjudas till salu på torget. Om man började göra affärer redan vid tullporten ansågs det som olaglig handel i förtid. Borgaren Gabriel Johansson gjorde sig skyldig till sådana affärer då han vid Aningais tullport tog emot tre lass varor av Jöran Vehkapuntari.

Stadens boskap fördes om morgnarna ut på bete via tullportarna genom försorg av antingen stadsherden eller borgarfamiljerna. Assessor Anders Gyllenkrook berättade i september 1694, att hans ko

lämnats utanför tullstaketet över natten på grund av herdens vårdslöshet och där blivit uppäten av vargar.

*

Tullstaketet var inte bara en fysisk utan också en andlig gräns. Innanför staketet tillämpades ända fram till 1734 års riksomfattande lag kung Magnus Erikssons stadslag med rötter i 1350-talet. I denna lag stadgades separat om borgarnas näringsidkande. Varje stad hade sina egna privilegier, och städerna avvek därför något från varandra. Dessutom hade stadens råd vittomfattande rättigheter att handha ärenden som rörde det egna området och de egna invånarna. På landsbygden följdes landslagen från samma tid, och dess innehåll skiljde sig från stadslagens. I städerna delades till exempel ett arv lika mellan söner och döttrar, men på landet fick en dotter endast en tredjedel.

Veli Pekka Toropainen

Översättning: Brita Löflund

Källor:

Riksarkivet (RA), Kämnersrättens i Åbo protokoll, z:171, 184–186, 201 (åren 1640, 1665, 1667, 1669, 1694).

Veli Pekka Toropainen 2025: Turun tulliaita 1600-luvulla. Publicerad på finska 27.9.2025 i sällskapet *Suomen Sukututkimusseuras* blogg.

Veli Pekka Toropainen 2017: Vuosikirja 2017 – sarjassaan kymmenes. *Melkein maalla – lähes kaupungissa. Vuosikirja 2017*. Red. Sari Ahonen, Veli Pekka Toropainen, Päivi Kuusenlaakso, Olavi Hyvärinen. Åbonejdens släktforskare rf. Åbo.